

mr. sc. Ranko Pavleš
Mlinarska 32
48000 Koprivnica
ranko.pavles@kc.t-com.hr

 OPEN ACCESS

 Check for updates

Primljeno/Received: 1. 2. 2025.
Prihvaćeno/Accepted: 21. 3. 2025.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: 10.47325/zj.8.10.1

UDK 94(497.5Rača)“13/16“

SREDNJOVJEKOVNO VLASTELINSTVO RAČA I POSJED SASOVEC/TOMAŠEVEC IZDVOJEN IZ NJEGA

Sažetak: U ovom radu su izneseni do sada dostupni podaci o srednjovjekovnom vlastelinstvu Rača i iz njega izdvojenog posjeda Tomaševac, odnosno Sasovec. Rača je u srednjem vijeku bila vlastelinstvo srednje veličine i o njemu ima dosta podataka, ali, na žalost, nema ni jednog cjelovitog opisa međe niti su poznata sva naselja vlastelinstva, ali se može pretpostaviti da se pružalo između rijeke Česme i potoka Račačke na području današnjih sela Nova Rača, Tociljevac, Sasovac, Orlovac, Slovinska Kovačica, a vjerojatno i dalje na sjeveroistok u okolicu Male i Velike Pisanice. Bilo je smješteno između dvaju drugih vlastelinstava, Međurečja na sjeverozapadu i Gordove na istoku. Od ova tri posjeda Rača je bila najveće vlastelinstvo s 250 poreznih dimova početkom XVI. stoljeća. Od vlastelinstva se krajem XIV. stoljeća izdvojio posjed Tomaševac koji se kasnije naziva Sasovec po vlasnicima iz obitelji Sas. U vrijeme odvajanja posjed je činio oko 10% teritorija vlastelinstva. Obrađeni su pretežno topografski podaci: smještaj mogućeg središta vlastelinstva s kojim su u vezi dva gradišta uz rijeku Česmu, trgovišta s crkvom Svetog Nikole u današnjem selu Nova Rača, nekoliko sela kojima znamo imena i međe koje se može dijelom rekonstruirati na zapadu i jugu iz međa Sasovca, a na drugim stranama iz odnosa sa susjedima. Navedeni su vlasnici Rače od podravske vlastelina Aleksandra i Mojsa iz sredine XIII. stoljeća, preko poljskog plemića Juga Mesčevića i članova kraljevske obitelji do grofova Iločkih u drugoj polovini XV. i prvoj polovini XVI. stoljeća. Do pedesetih godina XVI. stoljeća vlastelinstvo je sasvim opustošeno u ratovima s Osmanlijama te je oko osamdeset godina bilo dio tzv. ničije zemlje. Budući da novo stanovništvo nije imalo nikakve veze s nekadašnjim, od stare toponimije se sačuvalo svega nekoliko mjesnih imena što znatno otežava rekonstrukciju srednjovjekovnog stanja.

Ključne riječi: srednji vijek, vlastelinstvo Rača, posjed Sasovec/Tomaševac

Vlastelinstvo Rača

Arheolog Goran Jakovljević²² je kao jedan od prvih podataka o Rači naveo ispravu iz 1230. godine²³ o imanju „Rassecha“ koji su templari dobili od zagrebačkog biskupa u zamjenu za Vašku. Mislim da se ovdje radi o posjedu „Rassa“ ili „Razossya“ u jugoistočnom dijelu Križevačke županije koji su u kasnom srednjem vijeku držali ivanovci, djelomični nasljednici templara, a ne o Rači. Kao dokaze o boravku templara u Rači isti autor navodi također izvještaj vizitacije iz 1842. godine u kojem se spominju crveni fratri, spomen ploču u crkvi, kameni grb u zvoniku i kapelu Srca Isusova. Navedeni grb i spomen crvenih fratara upućuju na prisustvo ivanovaca koji imaju veze s templarima utoliko što su naslijedili dio njihovih posjeda nakon što su templari ukinuti početkom XIV. stoljeća. Dakle, spomenuti podaci su samo posredan dokaz o templarima u Rači te ih Goran Jakovljević s pravom naziva indicijama. Ovome bih dodao da dokumenti ne nude ni siguran dokaz da su ivanovci držali Raču. Spomenuti grb je možda samo znak njihovog utjecaja ili kratkotrajnog boravka. Poznati su nam vlasnici Rače od 1245. godine te se templari ili kasniji ivanovci ne mogu uklopiti u niz vlasnika Rače. Naravno, moguće je da su navedena dva crkvena reda držala malo područje oko crkve te na njoj ostavili svoj trag, ali za to nema potvrde u izvorima. Stjepan Kožul²⁴ je prihvatio tezu o templarima u Rači te je dodao da su oni 1312. godine ovdje sagradili crkvu Svete Marije, ali ne navodi odakle mu taj podatak.

Potok „Ratcha“ po kojem je, bez sumnje, imanje dobilo ime, spominje se 1245. godine²⁵ na istočnoj međi imanja Međurečje na području današnjeg sela Međurače. Možemo ga izjednačiti s potokom koji se danas zove Račačka i teče uz Novu i Staru Raču. Podatak je važan jer određuje zapadnu među posjeda Rača. Imanje je tada držao Aleks, sin Mojsov, kojeg možemo smatrati prvim sigurno poznatim vlasnikom Rače. Zemlja magistra Mojsa koja je uz rijeku Česmu međašila s imanjem garičkih plemenitaša 1264. godine²⁶ nije imenovana, ali se sigurno radi o Rači. Tada je nasuprot Rače, s južne strane rijeke, naveden potok Pleterna. Dugi most na rijeci Česmi na cesti za Raču spominje se 1265. godine,²⁷ a tada je uz njega bila tromeda triju imanja: kraljevog posjeda, vjerojatno Rače, crkvene zemlje, tj. biskupskog vlastelinstva Čazme,

²² Goran JAKOVLJEVIĆ, Arheološka istraživanja u Novoj Rači, *Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko – bilogorskoj regiji*, Izdanja HAD, sv. 14., Zagreb, 1990, 168. Šire o srednjovjekovnim lokalitetima na bjelovarskom području vidi u: Hrvoje PETRIĆ, Željko HOLJEVAC, Željko KARAULA, *Povijest Bjelovara*, Zagreb-Bjelovar, 2013, 26-59.

²³ Tadija SMIČIKLAS i dr., *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, (dalje CD), sv. III., 1230, 331.

²⁴ Stjepan KOŽUL, *Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja*, Zagreb, 1999, 630.

²⁵ CD, sv. IV., 26. IV. 1245, 275.

²⁶ CD, sv. V., 1264, 320.

²⁷ CD, sv. V., prije 13. X. 1265., 350.

i imanja župana Ruha. Most na cesti za Raču spominje se i 1341. godine²⁸ na međi imanja Kamarje, ali mislim da nije riječ o istom mostu nego drugom, malo dalje uzvodno. Kada je 1267. godine²⁹ bilo riječi o ostavštini župana Mojsa, brata gore spomenutog Aleksa, uz njegove posjede „Sudyn, Musyna, Bokoa et Izdench“ spominje se i Rača. Goran Jakovljević³⁰ piše da je Henrik Gising imao suprugu iz obitelji Aleksa i Mojsa pa je tako stekao Raču. Nakon Gisinga isti autor navodi kao vlasnike posjeda Baboniće, ali dokazi za ovu tvrdnju nisu uvjerljivi.

U dokumentu iz 1306. godine³¹ Rača se spominje kao provincija, ali mislim da ovdje nije riječ o posebnoj upravnoj jedinici kao na nekim vlastelinstvima nego o cijelom posjedu ili čak njegovoj široj okolini. Kao naselje Rača se ponovo spominje 1334. godine³² kad je na međi imanja uz potok Mušinju zabilježena cesta iz Rače prema Svetom Benediktu. Neovlaštena malta, podignuta na imanju Rača uz potok Breznicu, zabilježena je 1349. godine.³³ Spomenuti potok mi nije poznat iz drugih izvora i nije pomoć kod određivanja topografije vlastelinstva. Maltarinu je tada ubirao službenik bana Nikole, tadašnjeg držatelja vlastelinstva. Nikola je vjerojatno držao Raču u ime kralja jer tek nešto kasnije nalazimo imanje u rukama članova kraljevske obitelji. Tako je npr. 1372. godine³⁴ u Rači uredovao herceg Karlo Drački, a 1384. godine³⁵ kraljica Elizabeta potvrdila je povlastice račanskim građanima. Ban je 1389. godine³⁶ uredio obaveze građana, vjerojatno u ime kralja. Potvrda ovakve pretpostavke je činjenica da se sami građani nazivaju kraljevim podanicima, a podrum u koji moraju donijeti žito za porez je banski. Ljudi s vlastelinstva Rača opljačkali su posjed „Placerna“ 1372. godine,³⁷ a kao jedan od vlastelinskih službenika tada spomenut je vojvoda, funkcija koja je postojala na još nekim slavonskim vlastelinstvima.

Oko 1392. godine³⁸ vlastelinstvo je ostalo bez jednog svog dijela kad je kralj zemlje oko današnjeg Sasovca poklonio Matiji Sasu „de Endred“. Ondje se formirao posjed Tomaševac – Sasovec čija se topografija do ove godine može smatrati topografijom račanskog vlastelinstva.

²⁸ *Anjoukori okleveltar*, sv. XXV., Budapest – Szeged, 2004, 11. II. 1341., 57.

²⁹ CD, sv. V., prije 13. X. 1267., 447.

³⁰ JAKOVLJEVIĆ, *Arheološka ...*, 167.

³¹ Emilije LASZOWSKI, *Viest o haranju Heyze Saracena po okolišu Rače i Medurečja*, *Vjesnik zemaljskog arhiva* (dalje VZA), god. I., Zagreb, 1899, 194.

³² CD, sv. X. 28. VI. 1334., 175.

³³ CD, sv. XI., 18. V. 1349., 528.

³⁴ CD, sv. XIV., 1. V. 1372., 416.

³⁵ CD, sv. XVI., 2. II. 1384., 440.-441.

³⁶ CD, sv. XVII., 7. I. 1389., 180.-181.

³⁷ CD, sv. XIV., 1372., 480.

³⁸ *Zsigmondkori okleveltar* (dalje *Zsig. okl.*), sv. I., Budapest, 1951, 17. XII. 1392., 296.

Kako je pisao Josip Bosendorfer,³⁹ kralj je prije 1396. godine založio Raču Mikcu Mikčeviću, potomku bana Mikca, za 8.000 forinti, a nakon Mikčeve smrti imanje je naslijedila njegova udovica Uršula Bebek. Ona se drugi put udala za Poljaka Juga Mešceića. Kralj joj je potvrdio Raču („districtus Racha“) 1399. godine⁴⁰ kao novu donaciju, a Jugovim sinovima izdao potvrđnicu za isti posjed 1406. godine.⁴¹ Zanimljivo je da se Rača još početkom XVI. stoljeća⁴² nazivala Jugovec po spomenutom Jugu kao npr. i imanje Sveta Elizabeta istočno od Virovitice, drugo imanje iste obitelji. Jug i njegova supruga Uršula izdali su 1403. godine⁴³ povlasticu ili, točnije, neku vrstu urbara, za njihove podanike „in provincia Raccha“. Tada se posjed naziva provincija kao što se ponekad naziva i distrikt, ali nema sumnje da je riječ o vlastelinstvu. U povlastici se navodi dvanaest prisežnika, ali to nisu, kao obično, bili prisežnici trgovišta, nego cijelog imanja jer se ne spominju građani nego samo podanici. Kako je ova samouprava provincije ili posjeda djelovala vidi se u ispravi iz 1410. godine⁴⁴ kada je „hospes“ Kuzma pred vojvodom, dakle, vlasnikovim službenikom, i svim „hospites, cives et iobagiones“ („gostima, građanima i podložnicima“) provincije, tj. pred svim stanovnicima posjeda, prodao svoj vinograd na brdu „Sibenik“ župniku crkve Svetog Nikole u Rači.

Jugo i njegovi sinovi često su bili u sporu pa i u sukobu sa susjedima. S plemićima „de Gordowa“ u sporu su bili 1407. godine⁴⁵ oko međe na potoku „Brezteuicha“ koji je promijenio tok kod sela „Lezthench“ na račanskom vlastelinstvu. Sporili su se 1408. godine⁴⁶ s vlasnicima posjeda Pleterna s južne strane rijeke Česme oko međe na rijeci. Više puta su napali na imanje Tomašovec o čemu se vodio spor 1409. godine.⁴⁷ Nešto kasnije, 1425. godine,⁴⁸ vlasnici Rače su se parničili s plemićima od Svetog Andrije zbog mlina na rijeci Česmi.

Slično kao i 1372. godine, ljudi s imanja Rača napali su i 1433. godine⁴⁹ posjed Pleternu. Pohod je vodio vlastelin Jan, sin Jugov, a osim njegovih službenika („officiales“) sudjelovali su i građani Rače, kmetovi iz sela „Panchetyncz, Nadyasencz, Cherenecz, Mykulynch et Gywrow-

³⁹ Josip BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910, 76.

⁴⁰ CD, sv. XVIII., 17. IV. 1399, 431. – 432.

⁴¹ BÖSENDORFER, *Crtice ...*, 76.

⁴² Ivan BOJNIČIĆ, *Kraljevske darovnice odnoseće se na Hrvatsku, VZA*, god. VII., 1905, 9. VI. 1529., 199.

⁴³ *Zsig. okl.*, sv. II., Budapest, 1958., 15. I. 1403., 264.-265.

⁴⁴ *Zsig. okl.*, sv. II./2., Budapest, 1958., 26. I. 1410., 316.

⁴⁵ *Zsig. okl.*, sv. II./2., Budapest, 1958., 16. I. 1407., 5.

⁴⁶ *Zsig. okl.*, sv. II./2., Budapest, 1958., 15. IV. 1408., 128.

⁴⁷ *Zsig. okl.*, sv. II./2., Budapest, 1958., 13. VII. 1409., 255.-256.

⁴⁸ *Zsig. okl.*, sv. XII., Budapest, 2013., 17. VI. 1425., 260.

⁴⁹ *Magyar nemzeti leveltar* (dalje MNL), DL103560., 8. V. 1433.

cz“ te iz neimenovanog naselja „pod kaštelom“. Među napadačima se spominju „precones“ i „villicus“, ljudi iz uprave vlastelinstva. Iz isprave saznajemo za nekoliko sela na vlastelinstvu, ali i nešto od njegove strukture. Sela su vjerojatno bila u blizini rijeke Česme jer je napadnut posjed na njenoj južnoj obali. Selo „Chernecz“ možemo povezati s istoimenim potokom zabilježenim na međi imanja Tomaševac 1396. godine⁵⁰ koji je, prema opisu međe, bio u blizini rijeke Česme.

Goran Jakovljević⁵¹ piše da je spomenutom vlastelinu Janu po odluci Požunskog sabora, a zbog nedjela koja je počinio, oduzeta Rača. Zato su 1445. godine grofovi Celjski poslali vojsku da zauzme ovaj posjed. U vezi Rače su se Celjski 1446. godine nagodili s braćom Talovcima. Ne znam kako se u ovu priču uklapa podatak da je kaštel Rača još 1448. godine⁵² u Janovim rukama.

Jugovi sinovi nisu imali nasljednika pa je polovicu Rače dobio Ivan Hunjad, ali ju nije zadržao jer su već 1457. godine cijeli posjed držali grofovi Iločki. U njihovom vlasništvu će Rača ostati sve dok 1526. godine ova obitelj nije izumrla.⁵³ U godinama 1457. i 1458.⁵⁴ vodila se sudska parnica u vezi s pljačkom koju su izvršili ljudi Nikole Iločkog iz Rače, Grubišnica, „de Gwrowcz“, i „de Werbowcz alio nomine Zerdahel“. „Gwrowcz“ je vjerojatno isto što i „Gywrowcz“ spomenut kao dio vlastelinstva 1433. godine, a možda je i „Vrbovec drugačije zvan Sredice“ također spadao pod Raču. Kralj je 1550. godine⁵⁵ darovao Raču Katarini, kćeri Ladislava More, ali donacija nije imala stvarnog učinka jer je tada cijeli kraj bio pust i izložen osmanskim upadima.

Na vlastelinstvu je 1511. godine⁵⁶ zabilježeno selo „Nadeasewcz“ koje se spominje već 1433. godine,⁵⁷ a iste godine⁵⁸ i sela „Chernecz, Pawchewcz et Gornychernecz“. Kako sam zaključio i u analizi navedene isprave iz 1433. godine Černec je bio u blizini rijeke Česme, vjerojatno na području današnjeg sela Orlovca, a to se može reći i za druga dva spomenuta sela.

⁵⁰ *Zsig. okl.*, sv. I., Budapest, 1951., 3. V. 1396., 483.

⁵¹ JAKOVLJEVIĆ, *Arheološka ...*, 167.

⁵² Josip STIPIŠIĆ, Miljen ŠAMŠALOVIĆ, *Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije* (dalje ZHIJA), sv. 3., Zagreb, 1960, 25. V. 1448., 572.-573.

⁵³ JAKOVLJEVIĆ, *Arheološka ...*, 167.

⁵⁴ MNL, DL 15201., 29. XII. 1457., DL15272., 26. VII. 1458.

⁵⁵ Emilije LASZOWSKI, *Važna isprava iz 1550.g.*, VZA, god. II., 1900, 20. II. 1550., 122.

⁵⁶ MNL, DL101438., 21. IX. 1511.

⁵⁷ MNL, DL103560., 8. V. 1433.

⁵⁸ MNL, DL102317., 1511.

Popisi poreza od 1495. do 1517. godine⁵⁹ pokazuju da je Rača s dvjesto i pedeset poreznih dimova spadala među veće posjede u Slavoniji. Vlastelinstvo se dijelilo na trgovište i provinciju koja je vjerojatno bila podijeljena na vesnikate. Za topografiju je važan podatak da je zemlja župnika Svih Svetih spadala pod Raču što znači da je neko naselje s crkvom Svih Svetih bilo dio vlastelinstva.

TABELA 1. VLASTELINSTVO RAČA – VLASNICI I BROJ POREZNIH DIMOVA 1495. – 1517.G

1495.G.	1507.G.	1513.G.	1517.G.
Oppidum RACHA Udovice Ivana Grofa?	Oppidum RACHA kneza Lovre 42	Oppidum RACHA kneza Lovre 42	Oppidum RACHA kneza Lovre 46
Provincija RACHA?	Provincija RACHA kneza Lovre 160	Provincija RACHA kneza Lovre 165	Provincija RACHA kneza Lovre 163
	Prebendar Ivan 3	Prebendar Juraj 2	Svećenik Juraj 2
Plebani ?	Župnik u Rači 37	Župnik 27	Župnik 33
	Župnik Sesveta 3	Sesvete župnika kneza Lovre 3	Sesvete župnika „ad Racham“ 5
UKUPNO	245	239	249

Izvor: J. Adamček, I Kampuš, *Popisi ...*, str. 7., 32., 62. i 100.

Posljednji iz obitelji Iločkih, Lovro, umro je 1522. godine, a Rača se, kao dio njegove ostavštine spominje 1525. godine.⁶⁰ Lovrina udovica se udala za Ladislava More „de Chula“ koji je zauzeo njegova imanja i uspio ih zadržati do njihovog zauzimanja od strane Osmanlija.

Rača je napuštena četrdesetih godina XVI. stoljeća. Važni događaji u tom procesu su pokolj njenih stanovnika 1540. godine⁶¹ koji su izvršili Osmanlije i bijeg preostalog stanovništva 1544. godine na vijest da su u osmanske ruke pale neke susjedne utvrde.⁶²

Sjedište uprave račanskog vlastelinstva – Veliko imanje kao Rača sigurno je imalo utvrđeno sjedište uprave mnogo prije no što se ono 1433. godine⁶³ izravno spominje. Vlastelinstvu je pripadao kaštel na rijeci Česmi koji je oko 1392. godine⁶⁴ zajedno sa zemljama oko Sasovca, poklonjen Matiji Sasu. U ispravi iz 1408. godine mjesto kaštela na poklonjenom posjedu naziva se starim što znači da ova utvrda pripada starijoj povijesti račanskog posjeda i ne može biti

⁵⁹ Josip ADAMČEK, Ivan KAMPUŠ, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb, 1980, 7., 32., 62. i 100.

⁶⁰ MNL, DL64614., 9. VI. 1525.

⁶¹ Emilij Laszowski, *Monumenta habsburgica*, sv. III., Zagreb, 1917, 18. IX. 1544., 194.

⁶² Ive MAŽURAN, *Povijest Hrvatske od 15. stoljeća do 18. stoljeća*, (portal Academia.edu), 95.-96.

⁶³ MNL, DL103560., 8. V. 1433.

⁶⁴ *Zsig. okl.*, sv. I., Budapest, 1951., 17. XII. 1392., 296.

kaštel koji se kasnije spominje. U ispravi iz 1403. godine⁶⁵ spominje se samo dvor vlastelina Juga i njegove supruge. Kao razbojničko gnijezdo u vlasništvu Jana, sina Jugova, utvrdu Rača je 1448. godine⁶⁶ ugarski sabor odredio za rušenje. Naredba vjerojatno nije izvršena. Kaštelan ovog grada spominje se 1484. godine.⁶⁷ Godine 1556.⁶⁸ Rača je jedan od mnogih gradova napuštenih radi napada Osmanlija. Ostatak utvrde možda je gradište u Novoj Rači na kojem stoji današnja župna crkva.⁶⁹ Ovo mi se ipak ne čini pouzdano te treba istražiti kako okolinu crkve, tako i šire područje Nove Rače. Možda je račanski kaštel bio na gradištu Orlovac južno od današnjeg istoimenog sela. Za ovakav smještaj središta uprave neizravno govori podatak iz 1433. godine⁷⁰ kad su račanski podanici iz neimenovanog sela „pod kaštelom“ sudjelovali u napadu na imanje Pleternu južno od rijeke Česme.

Gradište uz rijeku Česmu južno od sela Orlovca
(Geoportal Državne geodetske uprave Republike Hrvatske, zračni snimak 1968.g.).

⁶⁵ *Zsig. okl.*, sv. II., Budapest, 1958., 15. I. 1403., 264. – 265.

⁶⁶ STIPIŠIĆ, ŠAMŠALOVIĆ, *Isprave ...*, ZHIJA, sv. 3., 25. V. 1448., 572.-573.

⁶⁷ Ivan Krstitelj TKALČIĆ, *Povjestni spomenici grada Zagreba*, sv. III., Zagreb, 1896. (1484. godina), 327.

⁶⁸ Geza PALFFY, Izvanredan izvor o zemljopisnim znanjima ugarsko-hrvatske političke elite 16. stoljeća: popis ugarskih i slavonskih gradova, utvrda i kaštela koji su između 1526. i 1556. dospjeli u turske ruke, sastavljen za staleže Njemačko-Rimskog carstva, *Scrinia Slavonica*, br. 14., 2014, 31.

⁶⁹ *Registar arheoloških nalaza i nalazišta*, Bjelovar, 1997, 227.-228.

⁷⁰ MNL, DL103560., 8. V. 1433.

Trgovište Rača – Postojanje Rače kao naselja potvrđeno je već u XIII. stoljeću kada se spominje most na rijeci Česmi koji vodi u Raču.⁷¹ Vesnik u Rači, tj. njen sudac i načelnik, naveden je u dokumentu iz 1372. godine,⁷² a nedvosmislena potvrda o povlaštenom položaju naselja je iz 1384. godine⁷³ kad je kraljica potvrdila privilegije trgovišta. Tada se oni nazivaju „populi seu hospites ac cives de Radcha“ i „cives de Rachcha“, a naselje „civitas Radcha“. Kad je ban 1389. godine⁷⁴ određivao obaveze građana oni su „hospites seu iobagiones regales de villa Rathcha“. Kao „libera villa Rachcha“ ovo naselje spomenuto je 1392. godine.⁷⁵ Iste godine⁷⁶ otkinut je dio teritorija trgovišta i poklonjen plemiću Matiji Sasu. Uz ovu darovnicu se može postaviti pitanje zašto se vlastelinstvo odreklo teritorija trgovišta i još k tome i jedne utvrde. Da li je krajem XIV. stoljeća iz nama nepoznatih razloga došlo do premještanja i sjedišta uprave i trgovišta na drugu lokaciju? Kao „oppidum“, tj. trgovište, Rača je zabilježena 1419. godine.⁷⁷ Iz 1433. godine⁷⁸ je popis tridesetak građana Rače. Uz neka imena zapisana su zanimanja kao što su krznar, trgovac, kovač, mesar i zlatar. Ipak, podatke treba uzeti s oprezom jer se možda radi o prezimenima ili nadimcima. Zanimljivo je da su građani u tri slučaja uz ime imali nadimak „Gallicus“ koji bi doslovno preveden značio čovjeka iz Francuske ili Italije, ali se vjerojatno radi o ljudima doseljenim iz šireg područja zapadne Europe.

U popisima poreza od 1495. do 1517. godine⁷⁹ Rača je zapisana kao trgovište („oppidum“). Njeni stanovnici su držali četrdeset i šest poreznih dimova što je bilo nešto manje od petine svih dimova na vlastelinstvu. Položaj trgovišta nije ustanovljen, ali ga vjerojatno možemo povezati sa sačuvanom crkvom i smjestiti oko današnje župne crkve u Novoj Rači.

Trgovište Rača je bilo vrlo dobro smješteno za potrebe trgovine i vjerojatno bi u boljim političkim okolnostima postalo slobodan kraljevski grad. Proces pretvaranja u kraljevski grad počeo je sa spomenutim kraljičnim privilegijem iz 1384. godine, ali je prelaskom vlastelinstva u ruke plemstva zaustavljen. Trgovište se nalazilo na cesti koja je vodila iz Rovišća preko trgovišta Slobošćine do Rače i dalje na jug i jugoistok. Značaj jugoistočnog pravca potvrđuje vrlo

⁷¹ CD, sv. V., prije 13. X. 1265., 350.

⁷² CD, sv. XIV., 1372., 480.

⁷³ CD, sv. XVI., 2. II. 1384., 440.-441

⁷⁴ CD, sv. XVII., 7. I. 1389., 180.-181.

⁷⁵ CD, sv. XVII., 13. I. 1392., 414.-415.

⁷⁶ *Zsig. okl.*, sv. I., Budapest, 1951., 17. XII. 1392., 296. Podatak o pripadnosti ovog odvojenog posjeda trgovištu treba uzeti s oprezom jer na njemu je bilo nekoliko sela, a postojanje sela na područjima trgovišta nije čest slučaj.

⁷⁷ *Zsig. okl.*, sv. VII., Budapest, 2001., 8. VII. 1419., 211.

⁷⁸ MNL, DL103560., 8. V. 1433.

⁷⁹ ADAMČEK, KAMPUŠ, *Popisi ...*, 7., 32., 62. i 100.

rano postojanje mosta na rijeci Česmi. Sa sjeveroistoka je u trgovište dolazila cesta iz Svetog Benedikta⁸⁰ na području današnjeg sela Bedenik za koju pretpostavljam da je bila dio ceste Virovitica – Čazma – Zagreb.

Crkva Svetog Nikole u Rači – Ova crkva se spominje već u prvom popisu župa iz 1334. godine („ecclesia Sancti Nicolai de Radcha“) u Gušćanskom arhidakonatu i to između crkve u Međurečju na području današnje Međurače i crkve u Gordovi, vjerojatno u okolici današnjeg Grđevca. Između iste dvije župe, račanska župa bila je popisana i 1501. godine kada su uz nju uz župnika služila još dva svećenika.⁸¹ U popisima poreza od 1507. do 1517. godine⁸² župnik u Rači zapisan je kao držatelj neobično velikog broja poreznih dimova. Ovisno o popisu držao ih je od dvadeset i sedam do trideset i sedam.

Po svim dostupnim dokumentima, crkva u Rači bila je posvećena Svetom Nikoli. Stjepan Kožul se slaže s tim,⁸³ ali smatra da je došlo do zamjene lokaliteta, tj. da se podaci o Rači u dokumentima odnose na Međuraču i obrnuto te da je račanska crkva zapravo bila posvećena Blaženoj Djevici kao i današnja župna crkva u Novoj Rači. Dozvoljavam da je moglo doći do zabune s toponimima jer je ovaj kraj bio pust sto godina, a sjećanje na stara mjesna imena prenosili su krajišnici kojima su crkve služile kao orijentir u pohodima na osmanski teritorij. U ovom slučaju vjerojatno se zapamtio ime mjesta, ali ne i titular crkve pa je kod ponovnog naseljavanja nova crkva posvećena Blaženoj Djevici. Moguće je, također, da se sačuvalo samo ime potoka Rače i po njemu su nazvana nova naselja Stara i Nova Rača koja nemaju veze sa srednjovjekovnim istoimenim naseljem. Današnja župna crkva u Novoj Rači je sačuvala neke osobine iz srednjeg vijeka. Za sada su dokazi više na strani pretpostavke da se radi o crkvi Svetog Nikole u srednjovjekovnoj Rači.

Od 1983. godine u nekoliko kampanja vršena su arheološka istraživanja u račanskoj crkvi. Otkriveno je nekoliko građevinskih faza i brojni ukopi, ali su potrebna šira istraživanja kako bi se stekla prava slika nalazišta.⁸⁴ Pronađeno je 286 ukopa u i oko crkve, a procjenjuje se da bi ih moglo biti i do pet tisuća. Najstariji su datirani u XIII. stoljeće.⁸⁵ Kako pretpostavlja Zorislav

⁸⁰ CD, sv. X., 28. VI. 1334., 175.

⁸¹ RAČKI, Popisi ..., 207. i 208.

⁸² ADAMČEK, KAMPUŠ, *Popisi ...*, 32., 62. i 100.

⁸³ KOŽUL, *Sakralna ...*, 629.

⁸⁴ JAKOVLJEVIĆ, *Arheološka ...*, 167.-179.

⁸⁵ Goran JAKOVLJEVIĆ, Mario ŠLAUS, Rača i župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Novoj Rači u svjetlu povijesnih i arheološko – antropoloških istraživanja, *Arheološka istraživanja u Bjelovarsko – bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriju Hrvatske, Izdanja HAD*, vol. 21., Zagreb, 2003, 125.

Horvat,⁸⁶ najstariji sloj u crkvi mogao bi biti čak iz XI. stoljeća, a vjerojatno je postojanje ostataka neke svjetovne građevine u temeljima crkve.

U svemu navedenom topografskih podataka je razmjerno malo. Točka od koje se može početi rekonstruirati područje vlastelinstva crkva je u Novoj Rači gdje treba tražiti trgovište i, možda, račansku utvrdnu. Osim za trgovište Raču i selo Sesvete sa župom znamo za još osam sela na vlastelinstvu („Lestench, Panchetyncz, Nadyasewcz, Chernescz, Gorny Chernescz, Mykulinch, Gywrowcz et Pawchewcz“) što je malo za posjed veličine Rače. Zapadna međa posjeda svakako je bio potok Račačka, srednjovjekovni potok Rača, ali ga je teritorij vlastelinstva mogao i prelaziti, npr. na sjevernoj strani. Prema jugu nalazi se selo Sasovac koje je do 1392. godine bilo dio vlastelinstva, a otada samostalan posjed. Na istoku je vlastelinstvo međašilo s posjedom Gordova na potoku „Brezteuicha“, ali ne znamo koji se potok tako zvao u srednjem vijeku; možda je riječ o potoku Kovačici. Prema sjeveru i sjeveroistoku situacija je sasvim nejasna jer je sva stara toponimija izbrisana, a ni dokumenti se ne bave tim krajem. Po veličini posjeda kakva se vidi u popisima poreza, račansko vlastelinstvo se vjerojatno pružalo daleko u tim pravcima. Možda je dolazilo do u blizinu današnjeg sela Severina na sjeveru i zahvaćalo Veliku Pisanicu na sjeveroistoku. U doseg vlastelinstva su današnji toponimi Galovci i Gra-

Isječak iz karte Slavonije Wolfganga Laziusa iz 1570. godine, jedan od najranijih prikaza Rače na kartama. Rijeka Česma je prikazana kao da teče samo u smjeru sjever – jug te su naselja Dubrava, Rača i Gordova tako i ucrtana iako bi trebala biti posložena od zapada prema istoku tj. uz tok Česme koji u gornjem toku ima takav položaj. Stanje na karti odgovara kasnom srednjem vijeku, a u vrijeme izdavanja karte gotovo cijeli kraj na slici je pust.

⁸⁶ Zorislav HORVAT, Opeke u srednjovjekovnim gradnjama u okolini Bjelovara, *Arheološka istraživanja u Bjelovarsko – bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriju Hrvatske*, Izdanja HAD, vol. 21., Zagreb, 2003, 158.

bari⁸⁷ kraj potoka Kovačice koji bi po svom obliku mogli biti ostaci imena srednjovjekovnih sela, ali im nema spomena u dokumentima te nam nisu od pomoći.

Posjed Tomaševac – Sasovec

O posjedu Tomaševac – Sasovec nema posebnih radova, ali je Tamas Palosfalvi⁸⁸ obradio povijest obitelji Sas, njegovih vlasnika kroz XV. stoljeće. Matija, sin Nikolin, „de Endred“ dobio je 1392. godine⁸⁹ potvrdu za imanje Tomaševac u distriktu Rača s pripadajućim imanjima „Otrochanch, Dedich et Knesanchfalu“, dvornim mjestom okruženim jarcima na istočnoj strani uz rijeku Česmu koje zove „locus castri“, mlinovima, mlinskim mjestima te šumom s obje strane rijeke.

Isti Matija s nadimkom „Zaz“ uveden je 1396. godine⁹⁰ u imanje Tomaševac. U uvodnoj ispravi se kaže da je imanje prije bilo dio teritorija trgovišta Rače, a sada je postalo plemićki posjed. Iz ovoga je jasno da je Matija tek od nedavno vlasnik Tomaševca. Međašenje je počelo uz staro korito potoka „Racha“ gdje su međaši bili plemići „de Megurechye“, a zatim je međa išla kraj mlina i uz potok „Racha“. Dalje na međi slijedi močvara i potok „Walenyk“ nakon kojeg je međa išla preko oranica i velike ceste do izvora potočića „Clenouchouch“ nakon kojeg je prešla preko potoka „Grabouch“, „Kybnatech“ i „Chernoch“ ili „Chornech“. Zatim je međa išla uz drugi mlin do šume i do rijeke „Chasme“ na mjesto gdje se nalazio mlin vojvode Mikla, nekad nastanjenog u Rači. Zatim je međa došla do potoka „Syuych“ na mjesto gdje je on i još neki potoci utjecao u rijeku „Chasme“. Ondje je bio mlin plemića „de Syuych“. Prešavši navedeni potok, međa je prešla i druga dva potoka, „Zekernyes“ i „Gradechka“. Sva tri spomenuta potoka optaču mjesto kastruma („locus castri“). Ondje je bilo međašenje s imanjem „Palusnycha“ u vlasništvu Rohovih sinova. Zatim na međi slijedi potok „Chermynylaka“ nakon kojeg je međa došla do starog korita potoka „Racha“ i međašenja s plemićima „de Megurecha“ te do potoka „Racha“ i s time se međašenje vratilo na mjesto odakle se krenulo u obilazak.

Potok Rača je i prije bio na međi imanja Rača i Međurečje pa je tako i ovdje. Na sjevernoj i istočnoj strani međaši nisu spomenuti jer su se na tim stranama pružale zemlje vlastelinstva Rača od kojeg je imanje bilo odvojeno te nije bilo potrebno to naglašavati. Potoci Valenik, „Clenouchouch“, Grabovec, Kibnatec i Černeck koji se navode na tim stranama danas nisu poznati, a ne spominju se ni u drugim srednjovjekovnim dokumentima. Međa stiže do rijeke

⁸⁷ *Osnovna drž. karta*, 1:5000., sekcije Bjelovar 6 C 30 – 46. i Pavlovac 6 C 29 – 6.

⁸⁸ Tamas PALOSFALVI, *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400. – 1526.*, Budapest, 2012, 227. – 230. i 411.

⁸⁹ *Zsig. okl.*, sv. I., Budapest, 1951., 17. XII. 1392., 296.

⁹⁰ *Zsig. okl.*, sv. I., Budapest, 1951., 3. V. 1396., 483.

Česme i prelazi je te zahvaća zemlje s druge strane rijeke što se slaže s podatkom iz prethodne isprave da je imanje Tomaševac zahvaćalo šume s obje strane rijeke. Česma je ovdje bila granica kotara, a imanje Sivec se nalazilo u kotaru Svetačje kao i posjedi Rohovih sinova što se također slaže s tokom međe s druge strane rijeke. Kastrum, odnosno „mjesto kastruma“ je problematična točka u mikrotopografiji ovog kraja jer ne znam na koje gradište bi se moglo odnositi. Opis kaže da su kastrum optakali lijevi pritoci Česme pa bi se po tome ovo odnosilo na neko gradište uz lijevu obalu rijeke, ali, budući da je ona mijenjala korito, teško je reći o čemu se točno radi. Zapadno od današnjeg sela Nove Ploščice nekoliko potočića utječe u rijeku Česmu, a u blizini se nalazi gradište Grčina. Situacija odgovara opisu, ali ostaje pitanje da li su ovi potočići mogli sezati do navedenog gradišta. S istočne strane Nove Ploščice Česma ima lijevi prtok Mlinsku, ali ona do Česme dolazi kao jedan tok. S desne strane Česme ondje je gradište Orlovac do kojeg je mogla sezati međa Tomaševca, ali zbog sustava pritoka na ovom dijelu manje dolazi u obzir iako se, kao sam već napisao, za kaštel kaže da je na istočnoj strani. Za sada bih se odlučio za gradište Grčinu ili za neko gradište malo uzvodnije na Česmi kojim još nismo našli ostatke. Po opisu međe i drugim podacima imanje Tomaševac je svakako zahvaćalo kut što ga čine potok Račačka i rijeka Česma, a vjerojatno tu treba uključiti selo Sasovac koje je dobilo ime po obitelji Sas, vlasnicima Tomaševca. Na sjever se možda pružalo do današnjeg potoka Jasenove, vjerojatno jednog od nekoliko potoka navedenih na međi. Prema sjeveroistoku i istoku područje imanja je nemoguće utvrditi jer nema elemenata čak ni za nagađanje.

Iz 1409. godine⁹¹ je tužba Ivana i Ladislava, sinova Matije „de Thamasouch“, protiv vlasnika Rače zbog napada na njihova sela „Thamasouch, Nezdichouch, Petrosauch, Gerdenouch, Michalouch, Dedych et Otrochauch“. Dedić i Otročanec su već spomenuti na imanju Tomaševac pa pretpostavljam da su i ostala ovdje nabrojena sela bila dio ovog posjeda. „Mihalyowcz“ i „Mezdithowcz“ (1409. godine kao „Nezdichouch“) navode se i 1486. godine kad ih je Emerik Sas od Tomaševca bio založio.

Selo Sasovec se prvi put vjerojatno spominje 1458. godine⁹² s Ivanom tesarom iz ovog mjesta koji je radio drvodjelske radove za svećenike u Čazmi. Kao ime posjeda, Sasovec se navodi od 1461. godine,⁹³ a tada je bilo pridjevak Emerika „Zaaz“, sina pokojnog magistra Ivana „de Zazowcz“. Nadalje će se za imanje upotrebljavati oba imena, Sasovec i Tomaševac. Nema sumnje da je Sasovec dobio ime po prezimenu ili nadimku Emerikove obitelji. Emerik je osuđen 1481. godine⁹⁴ na općem sudu u Zagrebu radi ubojstva, a njegova supruga Margareta

⁹¹ *Zsig. okl.*, sv. II., Budapest, 1958., 13. VII. 1409., 255.-256.

⁹² MNL, DL34406., 11. X. 1458.

⁹³ STIPIŠIĆ, ŠAMŠALović, *Isprave ...*, ZHIJA, sv. 3., 5. I. 1461., 593.

⁹⁴ Milan ŠUFFLAY, *Iz arhiva ugarskog narodnog muzeja*, VZA, god. VIII., Zagreb, 1906, 160.

za čaranje i trovanje. Petar Fekete od Sasovca spominje se 1513. godine⁹⁵ kao zastupnik Elene, udovice Jurja od Grekšincea, a kao vlasnik najvećeg dijela Sasovca zapisivan je u popisima poreza⁹⁶ od 1507. do 1517. godine. U popisu iz 1517. godine Petar nosi titulu plemićkog suca, a kao takav spominje se i 1520.⁹⁷ i 1522. godine.⁹⁸ U popisima poreza vlasnici uz Petra su i Mihalj Tompa i Grgur Nasmanić. Ivan Sas zapisan je kao vlasnik samo 1495. godine⁹⁹ i to je posljednji spomen ove obitelji u Tomaševcu – Sasovcu. U navedenim popisima Sasovec je iskazan kao imanje veličine do trideset poreznih dimova.

TABELA 2. POSJED SASOVEC – VLASNICI I BROJ POREZNIH DIMOVA 1495. – 1517. GODINE

1495. GODINE	1507. GODINE	1507. GODINE	1513. GODINE	1517. GODINE
Ivan Zaz ?	Petar Fekethe 11	Petar Fekethe 20	Petar Fekethe 25	Petar Fekethe, plemićki sudac 26
	Mihalj Thompa 15			
	Grgur Nasmanich 3		Grgur Nasmanich 2	Nasmanych 3
UKUPNO ?	29	20	27	29

Izvor: J. Adamček, I. Kampuš, *Popisi ...*, str. 7., 32., 35., 62. i 100.

Plemići od Tomaševca ili Sasovca su imali i druge posjede u Križevačkoj županiji. Jedna grupa njihovih zemalja bila je u Komarničkom kotaru u blizini današnjeg Novigrada Podravskeg i na Bilogori. Vjerojatno su ih stekli 1403. godine kad je Matija Sas dobio od kralja posjede Ivana, sina Blagonje od Komarnice ili Kapele. U ovoj grupi bila su sela Javorovec, Babinščina, Globoki, Oliverec, Kapela i još neka nepoznatog mi smještaja.¹⁰⁰ Možda su Sasi istom darovnicom stekli i zemlje oko Klokočevca na jugu komarničkog kotara. Istočno od Tomaševca spominju se posjedi ove obitelji u selu Krajetin ili Kretin.¹⁰¹ U vezi imanja obitelji Sas na širem području zanimljiva je isprava iz 1413. godine¹⁰² kada su nabrojani posjedi „Tha-

⁹⁵ Emilije LASZOWSKI, *Listine općine Svete Jelene Koruške, VZA, god. VII., Zagreb, 1905, 25. I. 1513., 27.*

⁹⁶ ADAMČEK, KAMPUŠ, *Popisi ...*, 7., 32., 35., 62. i 100.

⁹⁷ MNL, DL66039., 31. VIII. 1520.

⁹⁸ STIPIŠIĆ, ŠAMŠALOVIĆ, *Isprave ...*, ZHIJA, sv. 5., 21. XI. 1522., 558.

⁹⁹ ADAMČEK, KAMPUŠ, *Popisi ...*, 7.

¹⁰⁰ STIPIŠIĆ, ŠAMŠALOVIĆ, *Isprave ...*, ZHIJA, sv. 2., Zagreb, 1959, 5. XI. 1403., 334., sv. 3., 12. VIII. 1446., 570., 29. IV. 1447., 571.; MNL, DL43739., 19. III. 1428.

¹⁰¹ Ferdo ŠIŠIĆ, *Iz arhiva grofova Pongraca, Starine JAZU, knj. XXXVI., Zagreb, 1918, 13. VIII. 1406., 38., 24. IV. 1427., 39., 19. VI. 1464., 39.*

¹⁰² *Zsig. okl.*, sv. IV., Budapest, 1994., 15. X. 1413., 283.-284.

masouch, Brestouch, Jaurouch, Jakouelouch, Olyuerch, Zerdahel et Capolna“ svaki sa svojim susjedima i velikim popisom plemića iz šire okoline. Kao susjedi Tomaševca spominju se plemići s pridjevcima od Mečenice, od Storpkovca, od Križa i od Siveca među kojima samo za Sivec mogu pouzdano reći da je međašio s Tomaševcem s južne strane rijeke Česme.

Kaštel na posjedu Tomaševac spominje se, kako sam gore pokazao, već u prvim ispravama koje se odnose na imanje. Opisi njegovog položaja u ovim i drugim dokumentima vrlo su detaljni što je rijetko za srednji vijek. Već u ispravi iz 1392. godine¹⁰³ opisano je mjesto na kojem se kaštel nalazi. Zanimljivo je da se tada govori o „mjestu dvora koje se zove mjesto kastruma“. Dobiva se utisak da je ondje nekad postojao dvor na mjestu gdje se nalaze ostaci utvrde. Nešto kasnije, 1408. godine, spominje se „staro mjesto kaštela“ („antiquum locum castelli“) što se ponovo može iščitati kao mjesto napuštenog kaštela. Ali ipak nije tako. Ovo „mjesto kaštela“ su ratoborni susjedi bili osvojili te 1408. godine,¹⁰⁴ a 1409. godine¹⁰⁵ se spominje konkretni osvojeni kaštel na posjedu. Dakle, ono „mjesto kaštela“ možemo tumačiti kao sam kaštel. U već spominjanom dokumentu iz 1392. godine rečeno je da se kaštel nalazi na istočnoj strani imanja i na rijeci Česmi te da je okružen jarcima. U opisu međe iz 1396. godine¹⁰⁶ piše da sam kaštel optaču tri potoka što znači da je bio na prirodno lako branjivom mjestu. Podatak iz 1409. godine¹⁰⁷ govori da se kaštel nalazio u selu Otročanec. Kako sam već napisao u analizi međe, gradište Grčina istočno od Stare Ploščice je najvjerojatniji kandidat za kaštel Tomaševac, ali je moguća i neka utvrda nešto uzvodnije na Česmi koja još nije otkrivena.

Opis međe kao i svi drugi navedeni podaci nedvojbeno smještaju srednjovjekovni posjed Sasovec/ Tomaševac na područje današnjeg sela Sasovca koje mu je sačuvalo ime. Moguće je miješanje podataka iz isprava s drugim istoimenim naseljima i posjedima. Tako je Georg Heller¹⁰⁸ spojio podatke za ovaj Tomaševac kod Rače s onim na imanju Vrbovna i sve povezao s današnjim selom Tomaš.

¹⁰³ *Zsig. okl.*, sv. I., Budapest, 1951., 17. XII. 1392., 296.

¹⁰⁴ *Zsig. okl.*, sv. II/2., Budapest, 1958., 9. VIII. 1408., 164.-165. Iz isprave je jasno da se radi o utvrđi puno starijoj od vremena kad je spomenuta.

¹⁰⁵ *Zsig. okl.*, sv. II., Budapest, 1958., 13. VII. 1409., 255.-256. Zanimljiv je opis načina na koji je napadnut kaštel. Naime, napadači su skinuli vrata s okolnih kuća i dvorova i, držeći ih pred sobom, napadali utvrdu braneći se na taj način od strijela. Detalj kakav je inače rijedak u dokumentima.

¹⁰⁶ *Zsig. okl.*, sv. I., Budapest, 1951., 3. V. 1396., 483.

¹⁰⁷ *Zsig. okl.*, sv. II., Budapest, 1958., 13. VII. 1409., 255.-256.

¹⁰⁸ Georg HELLER, *Comitatus Crisiensis*, München, 1978, 237.

IZVORI I LITERATURA

Arhivi:

Mađarski narodni arhiv, *Magyar nemzeti leveltar. Diplomatikai leveltar (MNL DL)*

Zbornici dokumenata:

Laszowski, Emilije, *Monumenta habsburgica*, sv. III., Zagreb, 1917.

Smičiklas, Tadija i dr., *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Codex diplomaticus regni Croatiae, Sclavoniae et Dalmatiae*, (CD). Sv. III., IV., V., X., XI., XIV., XVI., XVII., XVIII.

Stipišić, Josip, Šamšalović, Miljen, *Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, (ZHIJA). Zagreb, sv. 2., 1959., sv. 3., 1960.

Zsigmondkori okleveltar (Zsig. okl.), Budapest, sv. I., 1951., II., 1958., IV., 1994., VII., 2001., XII., 2013.

Knjige i članci:

Adamček, Josip, Kampuš, Ivan, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb, 1980.

Anjoukori okleveltar, sv. XXV., Budapest – Szeged, 2004.

Bojničić, Ivan, *Kraljevske darovnice odnoseće se na Hrvatsku*, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, Zagreb, god. VII., 1905.

Bösendorfer, Josip, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek, 1911.

Heller, Georg, *Comitatus Crisiensis*, München, 1978.

Horvat, Zorislav, Opeke u srednjovjekovnim gradnjama u okolici Bjelovara, *Arheološka istraživanja u Bjelovarsko – bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriju Hrvatske*, *Izdanja HAD*, vol. 21., Zagreb, 2003.

Jakovljević, Goran, *Arheološka istraživanja u Novoj Rači, Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko – bilogorskoj regiji*, *Izdanja HAD*, sv. 14., Zagreb, 1990.

Jakovljević, Goran, Šlaus, Mario, Rača i župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Novoj Rači u svjetlu povijesnih i arheološko – antropoloških istraživanja, *Arheološka istraživanja u Bjelovarsko – bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriju Hrvatske*, *Izdanja HAD*, vol. 21., Zagreb, 2003.

Kožul, Stjepan, *Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja*, Zagreb, 1999.

Laszowski, Emilije, *Listine općine Svete Jelene Koruške*, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, Zagreb, god. VII., Zagreb, 1905.

Laszowski, Emilije, *Važna isprava iz 1550.g.*, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, Zagreb, 1900.g., god. II., 121. – 123.

Laszowski, Emilije, *Viest o haranju Heyze Saracena po okolišu Rače i Međurečja*, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, god. I., Zagreb, 1899.g.

Ljubić, Š., 1869. – *Studi archaeologici sulla Dalmazia*, *Archiv für Kunde österreichischer Gesc-*

- hichts-Quellen*, 22, Wien, 233-276.
- Mažuran, Ive, *Povijest Hrvatske od 15. stoljeća do 18. stoljeća*, (portal Academia.edu), *Osnovna drž. karta*, 1:5000., sekcije Bjelovar 6 C 30 – 46. i Pavlovac 6 C 29 – 6.
- Palffy, Geza, Izvanredan izvor o zemljopisnim znanjima ugarsko-hrvatske političke elite 16. stoljeća: popis ugarskih i slavonskih gradova, utvrda i kaštela koji su između 1526. i 1556. dospjeli u turske ruke, sastavljen za staleže Njemačko-Rimskog carstva, *Scrinia Slavonica*, br. 14., Sl. Brod, 2014.
- Palosfalvi, Tamas, *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400. – 1526.*, Budapest, 2012.
- Petrić, Hrvoje, Holjevac, Željko, Karaula, Željko, *Povijest Bjelovara*, Zagreb-Bjelovar, 2013.
- Registar arheoloških nalaza i nalazišta, Bjelovar*, 1997.
- Slukan-Altić, M., 2007. – Krka kao razdjelnica velikaških gradova Šubića i Nelipića na karti Matea Pagana nastaloj oko 1522. godine, *Ekonomska i ekohistorija*, 3, Zagreb, 2007, 51-61.
- Šišić, Ferdo, Iz arhiva grofova Pongraca, *Starine JAZU*, knj. XXXVI., Zagreb, 1918.
- Šufflay, Milan, Iz arhiva ugarskog narodnog muzeja, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, god. VIII., Zagreb, 1906.
- Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Povjestni spomenici grada Zagreba*, sv. III., Zagreb, 1896.
- Vecchietti, E., 2011. - Više od metodologije i prakse: projekt Burnum, primjer međunarodne suradnje na arheološkom istraživanju, *Archaeologia Adriatica*, 5, Zadar, 2011, 105-125.

SUMMARY

MEDIEVAL MANORIAL ESTATE RAČA AND THE SASOVEC/TOMAŠEVEC ESTATE SEPARATED FROM IT

Abstract: This paper presents the available data to date on the medieval manorial estate of Rača and the Tomaševac estate, which was separated from it, namely Sasovec. In the Middle Ages, Rača was a medium-sized manorial estate. There is a lot of data available, but unfortunately, there is no single comprehensive description of the border, nor are all the settlements of the manorial estate known. Still, it can be assumed that it extended between the Česma River and the Račačka stream in the area of today's villages of Nova Rača, Tociljevac, Sasovac, Orlovac, Slovinska Kovačica, and probably further to the northeast in the vicinity of Mala and Velika Pisanica. It was located between two other manorial estates, Međurečje to the northwest and Gordova to the east. Of these three estates, Rača was the largest manorial estate with 250 hearth taxes at the beginning of the 16th century. At the end of the 14th century, the Tomaševac estate was separated from the manorial estate, which was later known as Sasovec after the Sas family, its owners. At the time of separation, the estate made up about 10% of the territory of the manorial estate. Predominantly, topographical data were processed: the location of the possible center of the manorial estate, with which two forts near the Česma River, market towns

with the church of Saint Nicholas in today's village of Nova Rača, several villages whose names we know and the borders of which can be partially reconstructed in the west and south from the borders of Sasovec, and on other sides from relations with neighbours. The owners of Rača are listed as follows: from the Podravina nobles Alexander and Mojs, dating back to the middle of the 13th century, through the Polish nobleman Jug Mesćeić and members of the royal family, to the counts of Iločki in the second half of the 15th and the first half of the 16th century. By the 1550s, the manorial estate had been completely devastated in the wars with the Ottomans, and for about eighty years, it was part of the so-called no-man's-land. Since the new population had no connection to the former, only a few local names from the old toponymy have been preserved, which significantly hinders the reconstruction of the medieval situation.

Keywords: Middle Ages, manorial estate of Rača, Sasovec/Tomaševac estate